

Резюме

Узагальнено провідні тенденції розвитку народно-інструментального мистецтва в Україні. Відзначено, що народно-інструментальний жанр характеризується здійсненням підготовки виконавців на народних інструментах на всіх музично-освітніх рівнях; використанням удосконаленого народного музичного інструментарію; жанрово-стильовою розмаїтістю репертуару; поєднанням народного мелосу з музично-стильовими особливостями професійної музики; створенням потужної методологічної та науково-теоретичної бази; активною популяризацією народно-інструментальної музики.

Ключові слова: народно-інструментальне виконавство, інструментарій, професійна музика.

Summary

There has been given analyses and generalized the main tendencies of the development of the folk-instrumental art in Ukraine in the following article. It was noted that the folk-instrumental genre today is characterized by carrying out the preparation of performers on the folk instruments at all musical educational levels; using the improved folk musical instruments; genre and style diversity of the repertoire; combining the folk melody with the musical and style peculiarities of professional music; creation of considerable methodological scientific and theoretical base; active popularization of folk-instrumental music.

Key words: Folk-instrumental carrying out, tool, professional music.

УДК 785:39(477.85/.87)

Л.Пасічняк

НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНА АНСАМБЛЕВА МУЗИКА КАЛЕНДАРНИХ ТА СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ОБРЯДОВИХ ДІЙСТВ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Упродовж багатьох століть формувалась система „живої” традиції ансамблевого виконавства на народних інструментах на теренах Гуцульщини. Скрипкова, цимбальна, сопілкова, трембітальна, дзвонарна, теленкова, дрімбальна, бубонна інструментальні традиції досліджуваної території носять локальний характер побутування у контексті як сольного, так і ансамблевого виконавства.

Фольклорні традиції гуцульської народно-інструментальної ансамблевої музики стали предметом вивчення етноінструментознавства ще на початку ХХ сторіччя. Першим дослідженням у цьому напрямі є праця В.Шухевича „Гуцульщина” (1902 р.) [10]. Поряд із висвітленням багатого фактичного матеріалу (дані історичного, етнографічного, фольклористичного характеру), автором зібрано окремі відомості про мистецтво музикантів-інструменталістів усної традиції у контексті календарно-обрядових та родинно-побутових ритуалів етнічної спільноти Гуцульського регіону. Серед його послідовників – українські, зокрема Г.Хоткевич [8], І.Мацієвський [4; 5], В.Мацієвська [3], А.Іваницький [1], Л.Кушлик [2], Б.Яремко [11; 12] та польські науковці: С.Кондрацький [13], К.Мошинський [15], С.Мерчинський [14].

Напротивагу поширенню вторинних форм популяризації фольклорної традиції, у другій половині ХХ – початку ХХІ сторіч очевидно постає проблема збереження автентичної інструментальної культури Гуцульщини. Необхідність дослідження гуцульської народно-інструментальної ансамблевої традиції, зокрема систематизації даних про засоби виконання інструментальної музики (типи і види традиційних інструментів, їх функціональна приналежність у народних обрядах), жанрові різновиди обрядової інструментальної музики (виконуваний репертуар), склад ансамблів, – викликана потребою нових підходів у вивченні цього питання.

Формування традицій ансамблевої гри на народних інструментах досліджуваного регіону пов'язане з їх роллю у повсякденному трудовому житті (календарний цикл), в обрядах, побуті. Родинні, календарні та ритуально-обрядові традиції гуцулів до сьогодні супроводжуються грою на музичних інструментах: різдв'яні колядки та щедрівки – ріг, трембіта, скрипка, цимбали, дзвоники,

бубон; обряд весілля – скрипка, цимбали, сопілка, фрілка, свиріл, гелігонка, кларнет, саксофон, тромбон, труба, дутка, акордеон чи баян, кардони, бубон, малий бубон, решітко, контрагуслі, великий бас; хрестини – різноманітні за інструментальним складом капели; у похоронній обрядовості – флюяра, трембіта, дідик (інші назви – скиля, народний кларнет). У дослідженні В.Шухевича „Гуцульщина” знаходимо твердження автора про широке використання скрипки та трембіти: „...вितворилися посеред них спеціалісти музиканти, яких, особливо скрипичників, наймають грати на хрестинах, весіллях, толоках, танцях і т.д., і трембітанників на похорони” [10].

У другій половині ХХ ст. спостерігаємо появу в ансамблевому музикуванні гуцулів нетрадиційного, удосконаленого (як майстрового, так і виготовленого у фабричних умовах) інструментарію. Як зазначає етноінструментознавець Л.Кушлик „у багатьох капелах, що беруть участь у певних обрядах, за останні десятиріччя з’явилися гармошки, акордеони чи баяни, труби, саксофони, ударні установки, навіть гітари” [2; 54].

Перелічені струнні, духові, клавішні та ударні як традиційні, так і „напливові” інструменти зустрічаються у сучасних „весільних капелах” у найрізноманітніших поєднаннях. Проте є провідні, без яких укомплектування капели неможливе – це скрипка та цимбали. Як показала народно-ансамблева інструментальна практика, у „весільній капелі” основну мелодичну лінію веде скрипка. Введення клавішних (баян, гармонія, акордеон) до складу цього ансамблю було, з одного боку доцільним, бо: по-перше – підсилювало групу духових інструментів, по-друге – збагачувало ансамбль динамічними та технічними можливостями, по-третє – цементувало ритмічну функцію ансамблю.

Проте, з другого боку, клавішні інструменти дещо знівелювали первісне, традиційне тембральне забарвлення ансамблю. При збільшенні числа й видів інструментів в ансамблі зміст кожної з трьох функцій–партій (мелодична, мелодично-орнаментальна та темброва – скрипка, структурно-гармонічна – цимбали і метро-ритмічна – бубон) значно розширився. Так, при введенні ще однієї скрипки або інтонаційно-рухливого духового інструмента (сопілки), основна мелодична лінія наповнюється підголосками, як правило, віртуозного характеру і багатою орнаментикою. Інструменти з бурдонними голосами (флюяра, дводенцівка, дуда) виконують одночасно дві функції: мелодичного підголоска й гармонічного тла, що також вносить особливий національний колорит і надає виразності звучання. Поряд із функціональною диференціацією в ансамблевій грі „весільної капели” діє унікальне явище народного виконавства – групова інструментальна імпровізація. Основні функції ансамблю – творення і виконання музики до танцю, до співу, а пізніше – для слухання.

Найбільш розмаїтим за жанровими групами як вокальної, так і інструментальної музики є гуцульське весілля. За визначенням В.Мацієвської існують „дві жанрові групи весільної інструментальної музики: 1) танцювальна (гуцулки, коломийки, козачки, аркани, голубки та інші сюжетні танці, сьогодні також польки, вальси та ін.) і марші (вітальні та до ходи); 2) ритуальна музика (бервінкові, ладканки, а також приурочені до весілля так звані співані коломийки)” [3; 48]. Візитною карткою гуцульських музик не тільки у весільному обряді, але й у багатьох концертних виступах як в Україні, так і за її межами, є танець *гуцулка (коломийка)*, що вдосконалювався впродовж віків і продовжує бути найпопулярнішим жанром гуцульської інструментальної автентичної музики.

Найбільш вживаними для супроводу ладканок під час весільних обрядів вважають скрипку і сопілку, позаяк ці інструменти звучать у натуральних інтервалах, що відповідає манері співу ладканок. Однак, як зазначає скрипаль-віртуоз, народний артист України, професор П.Терпелюк, „весільна капела, до якої, окрім скрипки і сопілки, входять цимбали, акордеон чи баян з темперованим строем, усе ж акомпанують латканковим мелодіям ...вони тримають народну гармонію, характерну для різних місцевостей” [7; 5]. Весільну танцювальну музику („коломийка”, „коло”, „рівна”, „висока”, „на перед”), марші, привітальну господарям („Надобридень”), під час весільних обрядів – „зачінане”, „пропій”, „колачини” – виконує „весільна капела” (скрипка, різноманітні сопілкові інструменти, цимбали, бубон)¹.

У наукових студіях В.Шухевича та Г.Хоткевича згадується найбільш поширений ансамбль, що супроводжував весільний обряд, – скрипка і цимбали: „На весіллях грає, попри скрипку, ще цимбалістий на цимбалах, тоді мовкне basso ostinato на скрипці” [10]; „На Гуцульщині

найзвичайніший ансамбль – це одна або дві скрипки й цимбали” [8]². Серед великого розмаїття інструментальних складів „весільних капел” традиційним залишається наступний: скрипка, фрілка (флоера, сопілка), цимбали, бубон.

У численних нотних і текстових прикладах пісенно-танцювального фольклору, переказах, казках, поетичних оповіданнях гуцулів, відомостях про обряди упродовж річного календаря, які зібрав В.Шухевич, знаходимо згадки про ансамблі, так звані „музики”, інструменти, що користуються популярністю у даній етнічній спільноті: скрипку, дуду (козу), дзвоники, сопівку, трембіту, цимбали, дрімбу [10]. Хрестини, сільські свята, вечори молоді, танці, розколяда, входи, „від’їдини”, календарні та сімейні свята, весілля, похорон – найтипівші зразки етнопроцесів побутування автентичної народно-інструментальної культури Гуцульщини.

Окрім весільного, гра інструментальних ансамблів використовувалась і у поховальному обряді. З давніх часів жителі Карпат звуками трембіти інформували про народження або смерть людини, повернення з полонини пастухів, про якісь важливі події. „Інструментальна музика супроводжувала і короткий „весільний ритуал” у рамках поховального обряду – „весілля з мертвим”, – який у Буковинських горах чинили, коли ховали неодруженого”, – зазначає І.Мацієвський [5; 12]. Серед інструментів, що використовувалися у поховальному обряді гуцулів – дідик, флюяра, трембіта. У роботі Г.Хоткевича „Музичні інструменти українського народу” [8] наводяться приклади інструментальних ансамблів за участю трембіти, гру яких можна було почути при поховальному обряді: „За гробом при похороні йде трембітанник і трембітає. Хто багатший, то наймає кілька таких трембітанників, часом і навіть шість; тоді вони „в’єжуг си у купу” і грають в унісон. Часом до цього ансамблю додаються роги” [8; 238].

Традиція інструментального супроводу гуцульських різдв’яних колядок та щедрівок збережена і представлена наступними інструментами: ріг, трембіта, флюяра, скрипка, бас, цимбали, бубон, дзвінок, дзвоники, колокірці (дитяче народно-ансамблеве музикування), шелести, шелегінди. „Традиційно були при колядуванні: дзвоники, роги і трембіти”, – констатує дослідник народних музичних інструментів Гуцульщини Л.Кушлик (м.Львів) [2; 55]. До зимово-новорічного обрядового циклу також належать театралізовані ігри з піснями, масками – „Коза”, „Плуг”, „Маланка”. Дослідники народно-інструментальної традиції Гуцульщини, констатують факти про використання на Маланку, поряд з іншими популярними в ансамблевому музикуванні інструментами, бугая (інші локальні назви – цеберко, бербениця, бербениха, бербенятко). Особливо ця традиція виражена у Закарпатті. У Верховинському районі під час Маланкування можна почути гру інструментальних ансамблів за участю дутки (дуда, коза). „...в зимову пору на святі розколяди одного із кутків високогірної Снідавки (Косівський р-н – Л.П.)... Уявіть собі під хатою гурт колядників у вишиванках, барвистих сардаках, кресанях і рогатівках із топірцями. Спочатку подають сигнал роги й трембіти, луною їм вторять розмаїті звуки скрипок, цимбал і флюяри. Зринає давня мелодійна коляда, яка славить день і різдво Христове, здоровить газдів”, – зазначає красзнавець, фольклорист І.Мисюк [6; 133].

На Західній Україні популярними пісенними жанрами весняного обрядового циклу вважають гаївки, ягільки. У фольклорному середовищі – це виключно зразки акапельного виконавства. Гаївки у виконанні професійно-народних колективів в умовах сцени (фестивалі, огляди-конкурси, районні звіти) звучать з інструментальним супроводом. На другий день Великодніх свят („волочівний понеділок”) „ходять від досвіта парубки по хатах за писанками... У хаті звичайно угошують їх, а коли їх та дівчат назбирає ся більше, – гуляють при скрипці... Сполудня того дня сходять ся молодіж на музику звичайно коло якоїсь хати...”, – описує Пасхальний обряд В.Шухевич у розвідці „Гуцульщина” [10].

Традиційним у святкуванні Великодня на Гуцульщині було і дитяче інструментально-ансамблеве музикування. Зокрема, діти, бігаючи навкруги церкви, супроводжували ігри-маївки грою на дерев’яних торохкавках та деркачах.

Народно-інструментальне ансамблеве мистецтво гуцулів, окрім календарно-побутової традиції, виробило своєрідні форми музикування під час церковного обряду Богослужіння, зокрема сумісне використання дерев’яних клепал і дзвонів [9; 262].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що важливою складовою народно-інструментальної ансамблевої традиції календарно-обрядових дійств на Гуцульщині є музичні інструменти, що представляють чотири групи: ідіофони (самозвучні) – в обрядах зимового та весняного циклів, ритуально-обрядовій традиції; мембранофони (перетинкові), хордофони (струнні), аерофони (духові) – в обрядовому фольклорі сімейно-побутового циклу.

Різноманітність складів „весільних капел” є доказом широкого використання цього ансамблю у музичному побуті гуцулів, зокрема в обрядово-ритуальних дійствах (традиційні типи ансамблів: скрипка, дзвоники і ансамблевий спів у різдв’яному колядуванні (календарна обрядовість), скрипка, цимбали, сопілка, бубон (весільна обрядовість), трембіта, флюєра, дідик (похоронна обрядовість)).

„Весільна капела” стала важливим осередком творення народно-інструментальної музики, тобто її локальною зоною збереження, активного функціонування і передачі наступним поколінням у формі усної традиції. На початковому етапі свого становлення це були інструментальні награвання, що супроводжували магічно-ритуальні дійства всієї общини. У весільних обрядах використовувалась так звана народно-інструментальна музика „до співу”, „до танцю”, „до слухання”.

На сучасному етапі свого функціонування народно-інструментальна ансамблева музика календарних та сімейно-побутових обрядових дійств на Гуцульщині є виразником духовної і матеріальної культури гуцулів і відіграє важливу роль у поширенні та збереженні традицій.

Примітки

¹ Однією з найстарших генерацій весільних музикантів (від середини ХІХ ст. до 1914 року) вважається сімейство Варваруків (с. Космач, Косівський р-н). Серед родинних „весільних капел” другої половини ХХ ст. – брати Василь (скрипка) і Микола (цимбали) Мартишуки (с.Снідавка, Косівський р-н), весільна капела у складі: скрипаль Петро Терпелюк, сопілкар-віртуоз Василь Попадюк, цимбаліст – рідний брат П.Терпелюка Василь, бубніст – Іван Майданський (с.Шепарівці, Коломийський р-н), скрипаль-віртуоз Василь Сметанюк (Гуцул) з братом Іваном (цимбаліст), сопілкар Юрко Луцак (Левунек) (с. Печеніжин, Коломийський р-н), родини Тафійчуків (с.Буковець, Верховинський р-н), брати Палагнюки (с.Шепіт, Косівський р-н) та ін.

² У цьому ж джерелі Г.Хоткевич подає світлину, де зображено саме такий ансамбль (скрипка й цимбали), що грає під час гуцульської забави.

Джерельні приписи

1. Іваницький А. Інструментальна музика / А.Іваницький // Український музичний фольклор: Підручник для вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2004. – С. 27-41.

2. Кушлик Л. Народні музичні інструменти в календарних обрядах на Гуцульщині: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [„Традиційна музика Карпат: Християнські звичаї та обряди (до 2000-річчя Різдва Христового присвячується)”], (Надвірна, 10-11 берез., 2000 р.) / упоряд.: Б.-Ю. Янівський, В.Коваль. – Івано-Франківськ-Надвірна, 2000. – С. 54-60.

3. Мацієвська В. Виконавські особливості гуцульської весільної пісні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [„Актуальні напрями відродження та розвитку народно-інструментального мистецтва в Україні”], (Київ, 1995). – К., 1995. – С. 48-51.

4. Мацієвський І. Троїста музика (До питання про традиційні інструментальні ансамблі) / І.Мацієвський // Ігри та співголосся. Контонація. Музикологічні розвідки. – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 95-111.

5. Мацієвський І. Християнське та етнотрадиційне в інструментальній музичній культурі народів Карпат: взаємозв’язки та антиномії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [„Традиційна музика Карпат: Християнські звичаї та обряди (до 2000-річчя Різдва Христового присвячується)”], (Надвірна, 10-11 берез., 2000 р.) / упоряд.: Б.-Ю.Янівський, В.Коваль. – Івано-Франківськ-Надвірна, 2000. – С. 5-12.

6. Мисюк І. Мелодії барв / І.Мисюк. – Косів: Писаний Камінь, 2001. – 292 с.
7. Терпелюк П. Моя Гуцулія. Весільні латкання / П.Терпелюк. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – Ч.4. – 88 с.
8. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г.Хоткевич. – Харків: Держ. вид-во України, 1930. – 290 с.
9. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3-х т., Т.1: А-К / Ред. кол.: С.Аверинцев (гл. ред.) и др. – М., 1993.
10. Шухевич В. Гуцульщина: 3 ч. – 2-е вид. / В.Шухевич // Репринтне видання 1902. – Верховина: Журн. „Гуцульщина”, 1999. – 270 с.
11. Яремко Б. Музичні інструменти Гуцульщини / Б.Яремко // Етноінструментознавство: Навчальний посібник. – Рівне: РДГУ, 2003. – С. 7-25.
12. Яремко Б. Сопілкарська традиція передгірських сіл межиріччя Рибниці й Прута / Б.Яремко // Парадигматика фольклору. Ювілейний збірник з нагоди 70-ліття С.Й. Грици. – Київ-Тернопіль: Астон, 2002. – С. 155-164.
13. Kondracki Michal. Muzyka Huculszczyzny (Odbitka z Kwartalnika, Muzyka Polska №7). – Warszawa. – 1935.
14. Mierczynski S. Muzyka Huculszczyzny / Zebrał S. Mierczynski; Przygotował do druku z rekopisu, skomentował i wstępem opatrzył J. Steszewski. – Warszawa: PWM, 1965. – 199 s.
15. Moszynski K. Kultura ludowa Slowian / t. 2. cz., 2. – Krakow. – 1938.

Резюме

Уміщено дослідницькі спостереження про побутування гуцульської народно-інструментальної ансамблевої традиції у контексті календарних та сімейно-побутових обрядових дійств. Зокрема, здійснено систематизацію даних про засоби виконання інструментальної музики, жанрові різновиди обрядової інструментальної музики, склад ансамблів.

Ключові слова: народні інструменти, фольклорна традиція, народно-інструментальна ансамблева музика, гуцулка, „весільна капела”.

Summary

This article includes information about ensemble folk-instrumental music in the context of ceremonies of traditional folk culture of Gutsulschyna. The tradition instruments, instrumental music of ceremonies, different forms about ensemble are analysis in the article.

Key words: folk instruments, folk tradition, ensemble folk-instrumental music, gutsulca, „wedding ensemble”.

УДК 784:792.73

М.П. Мозговий

СТИЛЬОВИЙ ДЕМОКРАТИЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ

Національна культура, яка спроможна розв'язувати складні загальнолюдські проблеми, не обмежується вузько-локальними інтересами. Її ідеали та мета збігаються з об'єктивним напрямом історичного поступу й виражають потреби суспільного прогресу. Розвинута національна культура репрезентована художниками і вченими, творчість яких сягає світового рівня є також залученою до розв'язання численних глобальних проблем людства – політичних, правових, демографічних, екологічних та ін.

Сталою й важливою рисою розвитку української культури є її виразний, порівняно з іншими країнами, фольклоризм. Рухаючись у напрямі кристалізації національного ідеалу в музиці через синтезування національно-суспільних мотивів з індивідуальними музично-стильовими інтерпретаціями, українські митці намагалися втілювати потреби свого часу. Це